

Цивільно-правові наслідки війни в контексті відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам

Олег Сергійович Валендюк*

*Київський університет права Національної академії наук України,
Київ, Україна*

*e-mail: valendiuk@bencherslf.com

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена подальшим зростанням кількості випадків заподіяння шкоди фізичним та юридичним особам унаслідок тривалої збройної агресії, що викликає необхідність комплексного аналізу цивільно-правових механізмів її відшкодування. У сучасних умовах війни постає нагальна потреба в ефективних інструментах правового захисту постраждалих суб'єктів, а також у розвитку правозастосовної практики щодо відновлення порушених майнових прав як фізичних, так і юридичних осіб. Метою дослідження є виявлення та дослідження цивільно-правових наслідків шкоди, завданої війною, а також аналіз засобів та процедур, які можуть бути використані для її відшкодування. У дослідженні застосовано низку наукових методів: системний підхід (для аналізу взаємозв'язку між національним і міжнародним правом у сфері відшкодування шкоди), порівняльно-правовий метод (для оцінки практики інших держав у подібних конфліктах), формально-юридичний метод (для аналізу нормативно-правових актів та судових рішень), методи аналізу та синтезу (для виокремлення ключових тенденцій та формулювання узагальнень). У результаті дослідження окреслено основні типи шкоди, що підлягають відшкодуванню, а також форми цивільно-правової відповідальності, які можуть бути застосовані до суб'єктів, винних у заподіянні шкоди. Здійснено огляд чинного законодавства України, судової практики та міжнародних зобов'язань держави у сфері захисту прав постраждалих. Установлено проблеми, пов'язані з реалізацією права на відшкодування, зокрема складність ідентифікації конкретних винних осіб, процедурні бар'єри та відсутність достатніх фінансових ресурсів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні ефективних механізмів компенсації шкоди, інтеграції міжнародного досвіду та вдосконаленні нормативно-правової бази з метою забезпечення реального доступу до правосуддя для постраждалих осіб.

Ключові слова: війна; цивільно-правові наслідки; відшкодування шкоди.

Civil Law Consequences of War in the Context of Compensation for Damage to Individuals and Legal Entities

Oleh S. Valendiuk*

Kyiv University of Law of National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

*e-mail: valendiuk@bencherslf.com

Abstract

The relevance of the study is stipulated by the further increase in the number of cases of damage to individuals and legal entities as a result of prolonged armed aggression, which necessitates a comprehensive analysis of the civil law mechanisms for its compensation. In the current conditions of war, there is an urgent need for effective instruments of legal protection of affected entities, as well as for the development of law enforcement practice for the restoration of violated property rights of both individuals and legal entities. The purpose of the study is to identify and investigate the civil law consequences of the damage caused by the war, and to analyse the means and procedures that can be used to compensate for it. The study applies a number of scientific methods: a systematic approach (to analyse the relationship between national and international law in the field of compensation for damage), a comparative legal method (to assess the practice of other states in similar conflicts), a formal legal method (to analyse regulations and court decisions), methods of analysis and synthesis (to identify key trends and formulate generalisations). The study outlines the main types of damage to be compensated, as well as the forms of civil liability that may be applied to the perpetrators of damage. The author reviews current Ukrainian legislation, court practice and the State's international obligations in the sphere of protection of victims' rights. The author identifies the problems associated with the exercise of the right to compensation, particularly the difficulty of identifying specific perpetrators, procedural barriers and lack of sufficient financial resources. Prospects for further research include the development of effective mechanisms for compensation, integration of international experience and improvement of the legal framework in order to ensure real access to justice for victims.

Keywords: war, civil law consequences, compensation for damage.

Вступ

Проблематика відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам унаслідок збройного конфлікту, охоплює складний спектр правових, соціальних і економічних питань, що вимагають міждисциплінарного аналізу та системного підходу. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні наслідки, які актуалізували низку нових викликів для національної правової системи щодо забезпечення належного захисту порушених прав фізичних та юридичних осіб.

І. Завдов'єва зазначає, що «наслідки збройного конфлікту, який відбувається в Україні, відчуються в різноманітних сферах життєдіяльності людей, функціонування підприємств, суспільства і держави в цілому» [1, с. 91].

Війна спричиняє не лише гуманітарні та політичні кризи, а й напряду зумовлює глибокі трансформації у сфері цивільно-правових відносин. Це можна пояснити тим, що війна порушує сталий правопорядок, знищує об'єкти рухомого та нерухомого майна, руйнує підприємства, унеможливорює доступ до активів та загалом порушує майнові інтереси приватних осіб. Ці феномени створюють нагальну потребу в теоретичному осмисленні та практичному врегулюванні цивільно-правових наслідків збройного конфлікту. Варто окремо наголосити, що, враховуючи те, що масштаби втрат та завданих збитків є колосальними, права та свободи великої кількості фізичних та юридичних осіб було порушено, їм самим або їх майну завдано шкоди, яка має бути відшкодована за рахунок коштів держави-агресора [2, с. 53].

Як справедливо визначає Д. Спесівцев, «як правило, сам факт існування цивільного права або виникнення, розвитку та припинення цивільних правовідносин певного виду, не впливає на війну як подію. Водночас війна практично завжди впливає на цивільні відносини, а також на цивільне право. Хоча все ж таки слід визнати, що такий вплив може бути взаємним» [3, с. 169].

Особливостями повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну є такі його характерні риси, як тривалість, масштабність руйнувань та масовість порушень приватних прав, що першочергово викликає необхідність комплексного аналізу впливу війни на цивільно-правові відносини. Йдеться насамперед про зміну правового статусу об'єктів, втрату речей, знищення чи пошкодження майна, неможливість виконання зобов'язань та необхідність перегляду наявних механізмів відповідальності та відшкодування. На відміну від міжнародного гуманітарного права, яке має справу переважно з публічно-правовими наслідками конфлікту, цивільне право стикається з безпосереднім завданням забезпечення справедливого відновлення майнових прав фізичних та юридичних осіб.

Н. Троцюк, О. Гончарук також вказують на таку проблему: «у чинних законодавчих актах та розроблених законопроектах відсутній єдиний категоріальний апарат, який би повною мірою характеризував персоналізованого суб'єкта, що зазнав шкоди внаслідок збройної агресії російської федерації» [4, с. 155]. Такий аспект напряду впливає на тему цієї статті, оскільки для встановлення та подальшої характеристикації цивільно-правових наслідків критично важливим є наявність чіткого механізму ідентифікації фізичних та юридичних осіб, чії права були порушені унаслідок війни.

Вчені активно наголошують, що «масштаб бойових дій і завданих матеріальних втрат, неясність у питанні можливості вирішення репараційних виплат російською федерацією на підставі угод зумовлюють необхідність вироблення нових механізмів стягнення збитків з РФ» [5, с. 39].

Попри актуальність проблематики, цивільно-правовим наслідкам війни в юридичній науці приділено недостатньо уваги. Наявні дослідження зосереджуються переважно на загальних аспектах міжнародно-правової відповідальності держав або проблемах захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. У сучасній українській правовій доктрині загальним питанням правового регулювання відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам внаслідок війни, на даному етапі приділяли увагу такі вчені, як: А. Бучинська, І. Голубенко, М. Гнатюк, Л. Василенко, І. Завдов'єва, Б. Карнаух, С. Кравцов, О. Кузнецов, Н. Мартиненко, Ю. Матвєєва, Ю. Моїсєєв, Е. Писарева, С. Погрібний, Ю. Черняк, С. Яковлева, однак чимало аспектів національного правового простору досі залишаються відкритими.

На законодавчому рівні проблема також залишається фрагментарною. Існують лише окремі норми, які прямо чи опосередковано стосуються компенсації шкоди, завданої внаслідок воєнних дій. Станом на сьогодні Україна здійснює спроби формалізації процесів відшкодування через створення відповідних державних реєстрів, компенсаційних механізмів, однак ці підходи потребують подальшого нормативного й концептуального розвитку. Водночас міжнародна практика створення спеціалізованих компенсаційних комісій, таких як Компенсаційна комісія ООН щодо Іраку, надає орієнтири для формування схожих підходів в Україні.

З огляду на викладене вище метою цієї статті є виявлення, класифікація та аналіз цивільно-правових наслідків війни для фізичних та юридичних осіб, а також розгляд правових засобів і процедур, які можуть бути використані для компенсації завданої шкоди. Досягнення цієї мети стане можливим завдяки використанню комплексного наукового підходу, що включає системний, порівняльно-правовий, формально-юридичний методи, а також методи аналізу та узагальнення.

Тож, дослідження спрямоване на заповнення наукової прогалини у вивченні приватноправових аспектів війни та сприяння формуванню ефективного правового механізму захисту майнових інтересів постраждалих осіб.

Матеріали та методи

Для досягнення поставленої мети дослідження було обрано міждисциплінарний та комплексний наукові підходи, що передбачає поєднання загальнонау-

кових і спеціально-юридичних методів аналізу. Зокрема, у роботі застосовано герменевтичний, системний, формально-юридичний, порівняльно-правовий метод, методи аналізу, узагальнення та синтезу, та ін. Такий підхід дав змогу вивчити цивільно-правові наслідки війни як складну категорію, що охоплює різні рівні правової взаємодії – від приватних правовідносин до механізмів їх захисту в контексті масового порушення прав фізичних та юридичних осіб. Отже, для забезпечення комплексності та об'єктивності дослідження та підбиття висновків застосовано широкий спектр наведених нижче наукових методів.

Системний метод використано для аналізу цивільно-правових наслідків війни як елементу загальної правової системи держави в умовах збройного конфлікту. Він дав змогу розглядати відшкодування шкоди не як ізольоване правове явище, а як складник механізму захисту порушених майнових прав фізичних і юридичних осіб. Системний підхід дав змогу оцінити взаємозв'язки між нормами цивільного, господарського, адміністративного та міжнародного приватного права, а також простежити вплив зовнішньополітичних і безпекових факторів на формування правових підходів до компенсації шкоди. Зокрема, враховувалася потреба в гармонізації внутрішнього законодавства із міжнародними стандартами захисту прав власності.

Застосування герменевтичного методу відіграло важливу роль у тлумаченні національних нормативно-правових актів і норм міжнародного права, які регулюють питання відшкодування шкоди. Цей метод дозволив глибше зрозуміти зміст правових текстів у їх історичному, культурному та юридичному контексті.

Формально-юридичний метод було застосовано для дослідження норм національного цивільного законодавства України, які можуть бути застосовані до відносин, що виникають у зв'язку з пошкодженням або знищенням майна в умовах війни. У межах цього методу було проаналізовано положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК), зокрема статті, що регулюють деліктну відповідальність, форми відшкодування шкоди, правові наслідки неможливості виконання зобов'язань. Крім того, здійснено аналіз спеціальних нормативно-правових актів, які стосуються фіксації воєнної шкоди та порядку її компенсації, а також судової практики, яка поступово формується у цій сфері.

Системно-структурний метод відіграв важливу роль у дослідженні проблеми відшкодування шкоди, завданої фізичним і юридичним особам унаслідок війни. Цей метод дозволив розглядати відшкодування шкоди як складну багатокомпонентну систему, яка включає правові, соціальні, економічні та

інституційні елементи. Застосування системно-структурного методу забезпечило можливість виявити зв'язки між окремими елементами цієї системи, визначити їхні функції та взаємодію в процесі реалізації компенсаційних механізмів.

Порівняльно-правовий метод дав змогу вивчити досвід іноземних держав у сфері правового врегулювання наслідків збройних конфліктів у приватноправовій площині. Цей метод допоміг виявити як спільні риси, так і національні особливості правозастосування в умовах постконфліктного відновлення.

Логіко-юридичний метод був використаний для узгодження різних правових концепцій, розроблення чіткої аргументації та створення послідовної системи правового регулювання процесу відшкодування шкоди.

Методи аналізу, синтезу та узагальнення були використані для структуризації теоретичних підходів до розуміння цивільно-правових наслідків війни та формування концептуальної моделі їх компенсації. Аналіз дозволив виокремити ключові компоненти досліджуваного явища – види шкоди, правовий статус потерпілих суб'єктів, специфіку доказування факту та розміру шкоди, юридичну природу компенсації. Узагальнення результатів дало змогу сформулювати низку пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання відповідних відносин.

Комплексне застосування зазначених методів дозволило виявити специфіку цивільно-правових наслідків війни та окреслити правові інструменти, які можуть бути використані для забезпечення належного відшкодування шкоди потерпілим особам.

У межах дослідження також було опрацьовано значний обсяг джерел: чинне цивільне законодавство України, аналітичні звіти міжнародних організацій, законопроекти, інші офіційні документи міжнародних організацій, зокрема Ради Європи, ООН, Європейського суду з прав людини.

Результати та обговорення

Поняття «війна»

Концепція тлумачення війни крізь призму юридичної науки тісно пов'язана з політичними концепціями, якими послуговуються конкретні науковці.

Г. Кельзен, розмірковуючи над правовим статусом війни, наводить дві її інтерпретації. Відповідно до першої інтерпретації, війна не є правопорушенням чи іншим протиправним діянням, тому що вона не заборонена жодним загальним міжнародно-правовим актом. Звідси випливає, що будь-яка дер-

жава може воювати проти будь-якої іншої держави, не порушуючи закону. Також війна не може бути законним актом, оскільки, аналогічно, немає міжнародних норм, які дозволяють війну. У той час, як кожна держава санкціонує свої війни та засуджує своїх ворогів, навряд чи такий стан справ є законним у міжнародно-правовому сенсі. Таким чином, війна не може бути ані схваленою, ані засудженою в рамках міжнародного права. Відповідно до іншої інтерпретації війни, існує загальне міжнародне право, що забороняє війну в принципі, за винятком випадків скоєння незаконних дій, правопорушень. Тому війна або засуджується, тому що є правопорушенням, або схвалюється, тому що є санкцією за вчинення іншого міжнародного правопорушення [6]. Отже, кожна із наведених інтерпретацій війни передбачає, що її існування є предметом об'єктивної детермінації [7, с. 7].

Важливими ознаками війни, які можна вивести з наведених вище визначень, є: наявність двох або більше держав, які протистоять одна одній, протистояння певних груп у межах однієї держави; задіяння збройних сил; основною її метою є перемога однієї із держав із нав'язуванням переможений стороні переможцем своїх правил. Родовою ознакою війни є насилля, але у його найбільш інтенсивній формі, насилля колективного, безпосереднього, навмисного, організованого, інституціоналізованого, санкціонованого, а іноді й ритуалізованого [7, с. 8].

Для визначення поняття війни соціологічною наукою характерною є не відмова від обмеження кола її учасників лише політичними одиницями, а включення будь-яких одиниць населення, здатних взятися до зброї як методу врегулювання суперечок. Так, А. Джонсон визначає війну як збройний конфлікт між групами населення, такими, як раси чи племена, держави чи менші географічні одиниці, релігійні чи політичні партії, економічні класи [8]. А. Ешворд, розмірковуючи над особливостями Першої світової війни з позицій соціологічної науки, зазначає, що війна може бути визначена як тип збройного конфлікту між великими національними державами, в яких населення та ресурси раціонально та екстенсивно організовані для її ведення [9]. Також науковці виокремлюють такі критерії для визначення подій як війна з точки зору розміру втрат, підготовки та легітимації: 1) втрати у боях, як мінімум, 1000 військових осіб, не рахуючи непрямих жертв війни через голод, хвороби, відсутність житла тощо; 2) підготовлене заздалегідь, підтримуване великими організаційними заходами за допомогою таких засобів, як вербування, навчання та розгортання військ, придбання, зберігання та розподіл зброї та боєприпасів, виготовлення конкретних військових планів тощо; 3) легітимація з боку державної чи квазідержавної організації, так, що масові вбивства розглядаються не як злочин,

а як обов'язок [10]. Характерними ознаками, наявність яких дає можливість розглядати збройний конфлікт саме як війну, також є такі: одна із сторін конфлікту має бути представлена регулярними урядовими військами; сторони конфлікту мають бути організовані централізовано; бойові дії мають безперервний характер.

У доктрині міжнародного права класичного періоду війна могла мати місце лише між суверенними політичними утвореннями, тобто державами. Таким чином, війна вважалась засобом вирішення розбіжностей між одиницями найвищого рівня політичної організації. Для того, щоб конфлікт міг називатися війною, згідно з тогочасними нормами міжнародного права, одна з його сторін мала би виступити з офіційним оголошенням війни. Оскільки багато конфліктів проходили без оголошення війни, вони де-юре не кваліфікувалися як війни і, відповідно, практично поняття «воєнний конфлікт» замінило поняття «війна» в сучасному міжнародному праві.

Значна кількість питань, пов'язаних із міжнародно-правовим регулюванням війни та воєнного конфлікту, закріплені в міжнародних актах та угодах, зокрема: III Гаазькій Конвенції про початок військових дій (1907), Гаазьких конвенціях (1899, 1907), Женевських конвенціях (1864, 1906 і 1929), Договорі про відмову від війни як знаряддя національної політики (1928), Статуті Ліги Націй (1920), Статуті ООН (1945), Женевській конвенції про захист жертв війни (1949) та ін. Ці міжнародно-правові акти містять також комплекс норм міжнародного гуманітарного права, які передбачають низку обмежень щодо способів її ведення, передбачають заходи, спрямовані на захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях.

Цивільно-правові наслідки

Цивільно-правові відносини є фундаментальною складовою соціального ладу кожної суспільної формації, відіграючи ключову роль у регулюванні відносин між громадянами, організаціями та державою. У контексті правової системи цивільне право визначає основні норми і принципи, які контролюють і регулюють ці відносини. Відносини у сфері цивільного права охоплюють різноманітні аспекти, такі як власність, договори, обов'язки та права громадян, а також відповідальність за порушення закону. Цивільне законодавство України регулює майнові та особисті немайнові відносини між фізичними, юридичними особами, органами місцевого самоврядування, державою тощо [11, с. 117–118].

Що стосується цивільно-правових наслідків війни для фізичних та юридичних осіб, то, на нашу думку, насамперед слід виходити з того, що війна є різновидом конфлікту в його найбільш інтенсивній формі. У разі війни

застосовуються кардинально відмінні заходи та правові документи, аніж під час інших воєнних збройних конфліктів. Під час війни між державами усі дипломатичні, політичні та економічні, навіть гуманітарні відносини, можуть бути розірвані, а за інших форм воєнних конфліктів вони зберігаються. Це спричиняє певні наслідки, пов'язані перш за все із зобов'язаннями держав у галузі міжнародного права прав людини.

Так, ст. 15 Конвенції захисту прав людини і основоположних свобод (1950) містить положення, що «у разі війни або за інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації, будь-яка держава може вживати заходів щодо відступу від її зобов'язань» [12]. Ці наслідки пов'язані із скасуванням деяких зобов'язань щодо захисту прав людини, у тому числі права на життя.

Щодо норм міжнародного права держава відповідальна за міжнародно протиправні дії, тому зобов'язана відшкодувати в повному обсязі шкоду, завдану такими діями [13]. Усі збитки, завдані внаслідок агресії, мають бути відшкодовані коштом агресора.

Згідно з класичними постулатами деліктного права, щоб шкода підлягала відшкодуванню, необхідно довести, що між шкодою та протиправним діянням (зокрема міжнародно протиправним діянням) є наявний причинно-наслідковий зв'язок. З цієї позиції корисним видається дослідження напрацьовані щодо установаження причинного зв'язку між шкодою та війною, які були головним завданням Компенсаційної комісії ООН, створеної у 1991 р. відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 687 (1991) для розгляду заяв і виплати компенсації за шкоду і збитки, завдані шляхом незаконного вторгнення Іраку в Кувейт і подальшої окупації Кувейту в 1990–1991 рр. Комісія отримала близько 2,7 млн заяв на загальну суму 325,5 млрд дол. США, з яких задовольнила близько 1,5 млн заяв на загальну суму 52,2 млрд дол. США [14]. Комісія пропрацювала 31 рік і завершила свою роботу, здійснивши виплати в повному обсязі наприкінці 2022 р. Президент Керівної ради Комісії надав Фінальний звіт до Ради Безпеки ООН за два дні до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну – 22 лютого 2022 р.

Слушною є позиція вченого, який у контексті збитків, завданих навколишньому природному середовищу, зазначає, що «поняття серйозних наслідків обмежує повноваження держави-жертви, яка страждає від збитків, від несерйозних наслідків, що можуть мати вплив на природні ресурси. Було б краще включити перелік збитків, які є наслідком серйозних наслідків, а не робити його відкритим терміном, який може виключити деякі збитки, що не мають серйозних наслідків» [15, с. 93].

Особливості відшкодування шкоди

На відміну від інших видів шкоди, збитки від війни можуть охоплювати значні території, включаючи руйнування інфраструктури, житлових будинків і промислових об'єктів. Такі дії мають глибокий вплив на економіку країни та її населення. Воєнна шкода регулюється не лише національним законодавством, а й міжнародними договорами, такими як Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. [16, с. 135].

У ЦК закріплено загальний принцип відшкодування збитків. Так, статтями 22, 1166 ЦК гарантується право на компенсацію майнової шкоди, а у статтях 23, 1167 ЦК – моральної шкоди. Так само заявлення цивільного позову про відшкодування можливе під час кримінального провадження (ст. 1177 ЦК). Положення Кримінального процесуального кодексу України дають можливість звертатися із цивільним позовом у кримінальному провадженні до фізичної або юридичної особи, яка на підставі закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально протиправними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого. Важливим аспектом під час реалізації прав потерпілих осіб на відшкодування завданої шкоди у межах цивільного або господарського судочинства є збір та документування доказів, визначення та фіксація шкоди, оскільки на відміну від цивільного позову в межах кримінального провадження, позивачу необхідно буде самостійно вчиняти процесуальні дії, спрямовані на збирання, отримання доказової бази, а також доводити причинно-наслідковий зв'язок між воєнним вторгненням і шкодою, за яку потерпілі вимагають відшкодування [17].

Основними видами збитків від наслідків війни є:

- соціально-економічні збитки (втрата якого-небудь виду власності, витрати на переселення людей, виплата компенсації постраждалим, упущена вигода, порушення процесу нормальної господарської діяльності, погіршення умов життєдіяльності людей тощо);
- зовнішньо- і внутрішньополітичні збитки (зниження довіри до державних інститутів, зростання соціальної напруженості в суспільстві);
- екологічні збитки (погіршення природного середовища та витрати на його відновлення, втрата господарської цінності територій тощо);
- медико-біологічні збитки (скорочення середньої тривалості життя, втрата здоров'я, життя, підвищення рівня захворюваності населення тощо) [18, с. 102].

Окремим видом збитків є також економічні збитки. Під економічними збитками від війни ми розуміємо виражені у грошовій формі, фактичні й можливі витрати, заподіяні економічним суб'єктам, громадянам, навколишньому середовищу внаслідок військових дій, а також додаткові витрати на

компенсацію цих збитків. Економічні збитки доцільно структурувати на фактичні (розрахункові), можливі й відвернені (такі, яким вдалося запобігти). Збитки, завдані бойовими діями, поділяють на прямі та побічні (опосередковані). Прямі – пов’язані із безпосереднім ушкодженням матеріальних цінностей, погіршенням умов господарювання або стану здоров’я людини. Побічні – пов’язані із наслідками дії негативного впливу на продуктивні сили суспільства.

Як справедливо зазначають науковці, «захист права власності – це постійно діюча, скоординована система державно-правових заходів, запроваджених із метою врегулювання правових підстав набуття, розпорядження, володіння об’єктами матеріального світу та запобігання порушенню права власника. До основних ознак захисту права власності, виходячи з наукових праць зазначених вище дослідників та нашого аналізу, можна віднести: державну гарантованість; необхідність застосування державного примусу для захисту права власності у встановлених законом випадках; необхідність відновлення порушеного права як логічного завершення процесу; загальність; його рівність для всіх суб’єктів; повноцінність захисту (власник, права якого порушені, має право не тільки вимагати відновлення стану, який існував до порушення, і припинення порушення, а й право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди)» [19, с. 181].

Висновки

Цивільно-правові наслідки війни становлять складну категорію, яка охоплює порушення майнових прав, неможливість виконання зобов’язань, втрату об’єктів права власності та інші юридично значущі зміни у приватноправовій сфері. Відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам унаслідок збройного конфлікту, є одним із ключових елементів правової реакції на ці наслідки. Забезпечення належної компенсації має не лише правове, а й важливе соціальне та відновне значення, сприяючи відновленню довіри до правопорядку й зміцненню верховенства права.

Аналіз національного законодавства України та міжнародного досвіду свідчить про потребу в подальшому розвитку механізмів захисту приватних осіб, зокрема через ефективну фіксацію шкоди, удосконалення процедур доведення причинного зв’язку, запровадження спеціальних компенсаційних фондів та правових стандартів відшкодування. Наявні підходи демонструють важливість поєднання цивільно-правових інструментів із міжнародними гарантіями захисту прав людини та власності.

Для ефективної реалізації права на відшкодування шкоди необхідним є як удосконалення нормативно-правової бази на національному рівні, так

і активна участь України в міжнародних ініціативах щодо створення дієвих компенсаційних механізмів. Особливої уваги заслуговує питання інтеграції міжнародного досвіду у сфері постконфліктного врегулювання в національну правову систему.

Подальші наукові дослідження мають бути зосереджені на розробленні моделей ефективного правового механізму відшкодування, що поєднує принципи справедливості, доступності та відповідності сучасним викликам. Вирішення цих завдань сприятиме посиленню правового захисту постраждалих осіб, зміцненню національного правопорядку та утвердженню в Україні цивілізованих засад правової відповідальності за наслідки збройного конфлікту.

Список використаних джерел

- [1] Завдов'єва І. Проблемні питання визначення економічних втрат підприємств, заподіяних внаслідок збройної агресії РФ. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації* : тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.). Харків : НІОУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 91–95. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyku-naukovyh-konferenczij/> (дата звернення: 12.03.2025).
- [2] Гавриленко О. О. Правова основа відшкодування шкоди, завданої фізичним особам та юридичним особам приватного права внаслідок повномасштабної війни Російської Федерації проти України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86, ч. 2. С. 51–58. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.8>.
- [3] Спесівцев Д. Цивільне право і війна: точки перетину та взаємовплив. *Together united: науковці проти війни* : зб. тез доп. I Міжнар. благод. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 20 трав. 2022 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2022. С. 168–173.
- [4] Троцюк Н. В., Гончарук О. О. Компенсація шкоди, завданої порушенням прав громадян України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: проблеми та перспективи подальшого правового регулювання. *Юридичний вісник*. 2023. № 4(69). С. 151–158. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.69.18353>.
- [5] Подупейко В., Кульбіда К. Відшкодування шкоди потерпілим внаслідок російсько-української війни. *Проблеми правової системи України* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 13 груд. 2022 р.). Черкаси : ЧДТУ, 2022. С. 38–41.
- [6] Kelsen H. *Law and Peace in International Relations*. Cambridge : Harvard University Press, 1942. 181 p.
- [7] Dennen J. V. D. On war: Concepts, Definitions, Research Data: A short literature review and bibliography. 2005. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/12857871.pdf>.
- [8] Johnson A. War. *Encyclopedia of the Social Sciences*. 1935. Vol. 15. New York : Macmillan.
- [9] Ashworth A. The sociology of trench warfare, 1914–1918. *The British Journal of Sociology*. 1968. Vol. 19, No. 4. P. 407–423.
- [10] Singer J. D., Small M. *The Wages of War, 1816–1965: A Statistical Handbook*. New York : Wiley, 1972. 419 p.

- [11] Крисько А. С., Міщенко Т. М. Проблематика у сфері цивільно-правових відносин в умовах воєнного стану. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 трав. 2023 р.). Суми : СумДУ, 2023. С. 117–120.
- [12] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 1, 4, 6, 7, 11–16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.03.2025).
- [13] Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. Article 31.
- [14] UNCC at a glance. URL: <https://uncc.ch/uncc-glance> (last accessed: 05.03.2025).
- [15] Albakjaji M. The Responsibility for Environmental Damages During Armed Conflicts: The Case of the War between Russia and Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 4-2(17). P. 82–101. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000444>.
- [16] Yanyshen V., Isaiev A., Korobtsova N., Puchkovska I. Compensation for moral and material damage caused by military actions. *Social and Legal Studios*. 2024. Vol. 7(4). P. 132–145. <https://doi.org/10.32518/sals4.2024.132>.
- [17] Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.03.2025).
- [18] Брус В. В., Ващенко Д. О., Кришталь Т. М. Поняття та структура збитків від наслідків війни. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Черкаси, 21 квіт. 2022 р.). Черкаси : ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2022. С. 110–113.
- [19] Hryhorchuk M., Shevchenko A., Melnyk M., Nalyvaiko L., Dolhoruchenko K. Protection of Property Rights during the Russian-Ukrainian War: Theoretical and Legal Analysis. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. Vol. 2(19). P. 172–190. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000206>.

References

- [1] Zavdovieva, I. (June 22, 2022). Problematyka vyznachennia ekonomichnykh vtrat pidpriemstv, zapodiianykh vnaslidok zbroinoi ahresii RF. In *Issues of Documentary Processing, Damage Assessment, and Compensation for Losses Incurred by Ukraine and Its Citizens as a Result of the Armed Aggression of the Russian Federation: materials scient. and pract. conf.* (pp. 91-95). Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law University. Retrieved from <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyky-naukovyh-konferenczij/>.
- [2] Havrylenko, O. O. (2024). The legal basis for compensation for damage caused to natural persons and legal entities of private law as a result of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 86(2), 51-58. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.8>.
- [3] Spiesivtsev, D. (May 20, 2022). Civil law and war: Points of intersection and interaction. In *Together united: scientists against war*: collection of Abstracts of the 1st International charitable scient. and pract. conf. (pp. 168-173). Lutsk: Vezha-Druk.
- [4] Trotsiuk, N., & Honcharuk, O. (2023). Compensation for Damages Caused by Violation of Rights Citizen of Ukraine Consequences of Armed Aggression of the Russian Federation: Problems and Prospects Further Legal Regulation. *Legal Bulletin*, 4(69), 151-158. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.69.18353>.

- [5] Podupeiko, V., & Kulbida, K. (December 13, 2022). Compensation for damage to victims of the Russian-Ukrainian war. In *Problems of the Legal System of Ukraine: materials of II All-Ukrain. scient. and pract. conf.* (pp. 38-41). Cherkasy: ChDTU.
- [6] Kelsen, H. (1942). *Law and peace in international relations*. Cambridge: Harvard University Press.
- [7] Dennen, J.V.D. (2005). On war: Concepts, definitions, research data: A short literature review and bibliography. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/12857871.pdf>.
- [8] Johnson, A. (1935). War. In *Encyclopedia of the Social Sciences*, 15. New York: Macmillan.
- [9] Ashworth, A. (1968). The sociology of trench warfare, 1914–1918. *The British Journal of Sociology*, 19(4), 407-423.
- [10] Singer, J.D., & Small, M. (1972). *The wages of war, 1816–1965: A statistical handbook*. New York: Wiley.
- [11] Krysko, A.S., & Mishchenko, T.M. (May 18-19, 2023). Issues in civil law relations during martial law. In *Legal system reform in the context of European integration: proceedings of the 7th International scient. and pract. conf.* (pp. 117-120). Sumy: SSU.
- [12] Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
- [13] United Nations. (2001). Responsibility of States for internationally wrongful acts, Art. 31.
- [14] UNCC. (n.d.). UNCC at a glance. Retrieved from <https://uncc.ch/uncc-glance>.
- [15] Albakjaji, M. (2022). The responsibility for environmental damages during armed conflicts: The case of the war between Russia and Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*, 4-2(17), 82-101. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000444>.
- [16] Yanyshen, V., Isaiev, A., Korobtsova, N., & Puchkovska, I. (2024). Compensation for moral and material damage caused by military actions. *Social and Legal Studios*, 7(4), 132-145. <https://doi.org/10.32518/sals4.2024.132>.
- [17] Civil Code of Ukraine No. 435-IV. (2003). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
- [18] Brus, V.V., Vashchenko, D.O., & Kryshchal, T.M. (April 21, 2022). Concept and structure of war-related losses. In *Humanitarian discourse of social problems: Past, present, future: materials of All-Ukrain. scient. conf.* (pp. 110-113). Cherkasy: ChIPB NUCDU.
- [19] Hryhorchuk, M., Shevchenko, A., Melnyk, M., Nalyvaiko, L., & Dolhoruchenko, K. (2023). Protection of property rights during the Russian-Ukrainian war: Theoretical and legal analysis. *Access to Justice in Eastern Europe*, 2(19), 172-190. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000206>.

Олег Сергійович Валендюк

державний радник юстиції 3 класу

аспірант кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін

Київський університет права Національної академії наук України

03142, вул. Академіка Доброхотова, 7А, Київ, Україна

e-mail: valendiuk@bencherslf.com

ORCID 0009-0003-4752-1989

Oleh S. Valendiuk

State Counselor of Justice of the 3rd class

Postgraduate Student of the Department of International Law and Sectoral Legal Disciplines

Kyiv University of Law of National Academy of Sciences of Ukraine

03142, 7A, Academician Dobrokhotova Str., Kyiv, Ukraine

e-mail: valendiuk@bencherslf.com

ORCID 0009-0003-4752-1989

Рекомендоване цитування: Валендюк О. С. Цивільно-правові наслідки війни у контексті відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 168. С. 39–53. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.326389>.

Suggested Citation: Valendiuk, O.S. (2025). Civil Law Consequences of War in the Context of Compensation for Damage to Individuals and Legal Entities. *Problems of Legality*, 168, 39-53. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.326389>.

Статтю подано / Submitted: 30.01.2025

Доопрацьовано / Revised: 28.02.2025

Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2025

Опубліковано / Published: 31.03.2025